

METODICKÉ USMERNENIA AKO ŠPECIFICKÝ SPÔSOB ROZVOJA PRAXE

METHODOLOGICAL GUIDELINES AS A SPECIFIC WAY OF DEVELOPMENT OF PRACTICE

Jana LEVICKÁ, Monika ORLÍKOVÁ

Abstrakt

Slovenská sociálna práca sa začala profesionalizovať v období formovania sa prvej Československej republiky. V literatúre publikovanej po roku 1990 je toto obdobie vývoja profesie u nás často považované za mimoriadne úspešnú éru rozvoja profesie. Romantizujúci pohľad na minulosť profesie negatívne ovplyvňuje aj súčasné chápanie samotnej profesie. Korekcia určitých skreslení, ku ktorým za ostatných tridsať rokov u nás prišlo si vyžaduje realizáciu historického skúmania, ktorého cieľom je objektivizácia poznania vzniku a rozvoja slovenskej sociálnej práce. Pre teoretické ukotvenie sme zvolili Weberovu teóriu byrokracie, ktorá najviac zodpovedá našej potrebe rekonštrukcie zrodu a rozvoja sociálnej práce. Dáta spracované v štúdiu sme získali prostredníctvom historického výskumu, predmetom ktorého boli špecifické archívne dokumenty z obdobia I. ČSR, a to inštrukcie, nariadenia a metodické pokyny zamerané na elimináciu chudoby a jej sociálnych následkov. Ide o ten druh archiválií, ktorým v kontexte sociálnej práce nebola venovaná pozornosť. Popri týchto informačných prameňoch sme získali informácie z odbornej dobovej a súčasnej literatúry zameranej na sociálnu prácu. Dáta, ktoré sa nám prostredníctvom archívneho bádania podarilo získať, poukazujú na neujasnené postavenie sociálnej práce v prvých dvoch dekádach minulého storočia na Slovensku. Nové informácie, ktoré sme získali v rámci realizovaného historického výskumu nám umožňujú lepšie porozumieť celkovému rozvoju profesie sociálna práca na Slovensku.

Kľúčové slová: SOCIÁLNA PRÁCA. HISTÓRIA. TEÓRIA BYROKRACIE. CHUDOBA. SOCIÁLNA PEČLIVOSŤ.

Abstract

Slovak social work began to become more professional during the formation of the first Czechoslovak Republic. In the literature published after 1990, this period to develop of profession is often presented in our country as an extremely successful era to develop of profession. A romantic view of the past of the profession also negatively affects the current understanding of the profession itself. The correction of certain distortions that have occurred in the last thirty years in our country requires the implementation of historical research, the aim of which is to objectify knowledge of the origin and development of Slovak social work. We have chosen Weber's theory of bureaucracy for theoretical grounding, which is the most related to our need to reconstruct the birth and development of social work. We obtained the data processed in the study through historical research, the subject of which were specific archival documents from the period of the first Czechoslovak Republic, namely instructions, regulations and methodological instructions aimed at eliminating poverty and its social consequences. This is the kind of archival material that has not received attention in the context of social work. In addition to these information sources, we obtained information from professional period and contemporary literature focused on social work. The data that we managed to obtain through archival research point to the unclear position of social work in the first two decades of the last century in Slovakia. The new information that we obtained within the implemented historical research allows us to better understand the overall development of the social work profession in Slovakia.

Keywords: SOCIAL WORK. HISTORY. THEORY OF BUREAUCRACY. POVERTY. SOCIAL CARE.

1 AMBIVALENTNÝ VZŤAH ŠTÁTU A PROFESIE SOCIÁLNA PRÁCA

Účinky rozmanitosti profesie sú príčinou neustálych diskusií o jednotnosti, či roztrieštenosti sociálnej práce, ktoré najmä v prvej polovici 20. storočia viedli často k spochybňovaniu sociálnej práce ako profesie (Flexner, 1915). Paradoxne práve prílišná rozmanitosť sociálnej práce bola a aj v súčasnosti je motorom rozvoja profesie a hľadania možností adaptovať sa na neustále prebiehajúce dynamické procesy v spoločnosti.

Vysoké školy ponúkajúce pregraduálnu prípravu budúcim sociálnym pracovníkom dlhodobo riešia otázku, ako zostaviť študijné programy tak, aby čo najkvalitnejšie pripravili svojich absolventov na výkon ich budúcej praxe. Otázka tvorby študijného programu a naň naviazaného obsahu štúdia je vždy spojená s riešením jednej z najstarších dilem sociálnej práce, ktorou je polyvalencia versus špecializácia (Levická a kol., 2007; Levická, 2002; Balogová, 2006; Novotná, Schimmerlingová, 1992; Strieženec, 2001; Matoušek, 2007). Študijný program musí byť postavený tak, aby dokázal absolventov pripraviť na pestrú oblasť výkonu praktických kompetencií (Havrdová, 1999; Trevithick, 2012). Diskusia o jadrových, respektíve esenciálnych zručnostiach sociálnych pracovníkov a pracovníčok je v profesii prítomná dlhodobo podobne, ako úvahy o tom, či pripraviť študijný program úzko zameraný na určitú oblasť praxe, alebo radšej pripraviť „generalistického“ odborníka. Prirodzene aj v tejto diskusii prevládajú rôzne názory (Hong, 2019; Sherr, Jones, 2019; Parker, 2010; Poulin, Matis, 2019).

Všeobecne existuje zhoda na tom, čo by malo tvoriť tzv. pevné jadro študijného programu v odbore sociálna práca. V sociálnej práci je toto jadro definované prostredníctvom profesionálnych kompetencií a zručností, ktoré majú byť výstupom z edukačného procesu. Jednotlivé vysoké školy budujú svoje študijné programy tak, aby obsahovali určitý percentuálny podiel z jadra (v tejto oblasti existujú výrazné lokálne rozdiely) a následne predmety, ktoré robia štúdium špecifické pre tú-ktorú školu. Tieto predmety sú v zhode so zameraním jednotlivých členov daného pedagogického pracoviska a tiež s celkovou misiou a víziou inštitúcie, ktorá vzdelanie ponúka. Na Slovensku v oblasti koncipovania študijných programov v odbore sociálna práca prevláda snaha o polyvalentný prístup k vzdelávaniu. Špecializované, užšie zamerané študijné programy sa u nás začali objavovať až v ostatnej dekáde. Oba prístupy však musia pripraviť svojich absolventov na skutočnosť, že praktický výkon sociálnej práce je do značnej miery ovplyvňovaný aktuálnou sociálno-politickou situáciou krajiny. Prepojenosť sociálnej práce so sociálno-politickou realitou krajiny je daná špecifickým vzťahom tejto profesie a štátu (Strieženec, 2005; Chambers, 1986). Štát chápe sociálnu prácu ako svoju predĺženú ruku na plnenie rôznych spoločenských záväzkov. Závislosť sociálnej práce na štáte nie je priamočiara, ale realizuje sa prostredníctvom legislatívnych noriem, ktoré ohraničujú pole pôsobenia sociálnych pracovníkov, určujú ich kompetencie a zodpovednosť a tiež stanovujú požiadavky na výkon konkrétnych pracovných pozícií spojených s odborom sociálna práca (Levická a kol., 2007), a to aj pre oblasť tzv. nezávislej sociálnej práce (zákon č. 219/2014 Z. z.). Jedným z cieľov pregraduálnej prípravy je umožniť študentom správne porozumieť tomuto ambivalentnému vzťahu, ktorý je striedavo popieraný a zdôrazňovaný. Porozumenie prepojeniu „verejného života“ so svetom práce a s individualizovaným svetom konkrétneho jedinca je predpokladom, že absolventi sociálnej práce dokážu vhodne intervenovať do životných situácií svojich klientov

(Levická J. a Levická K., 2015, Levická a kol. 2007). Z hľadiska vývoja profesie je možné sledovať striedanie sa období so silnejším a slabším vplyvom štátu na profesiu sociálna práca. Informácie potrebné pre poznanie a porozumenie vzťahu sociálnej práce so sociálno-politickou situáciou v krajine zachytávajú dejiny profesie, ktorým však nie je venovaná primeraná pozornosť. Michael Reisch (2019) v súvislosti s nedostatočným záujmom o poznávanie histórie sociálnej práce použil termín „stratená história sociálnej starostlivosti“, podľa Reischa je to výsledkom nezájmu sociálnych pracovníkov zaoberať sa príspevkom zástupcov marginalizovaných skupín, či jedincov, ktorých názory neboli v súlade s majoritným prúdom a pod. Nedostatočná historická kontextualizácia v príprave sociálnych pracovníkov prispieva k zjednodušenému nazeraniu na sociálne problémy, posilňuje vytváranie dichotomických schém v myslení študentov, čo oslabuje ich kritické myslenie potrebné pre hľadanie možností a budovanie profesijných koalícií pri riešení sociálnych problémov. Poznávanie „zabudnutých“ myšlienok, či názorov vzťahujúcich sa k sociálnej práci, môže súčasnej sociálnej práci poskytnúť nielen prehľad o epistemologickom vývoji tejto oblasti, ale môže prispieť k porozumeniu niektorých súčasných tendencií v profesii sociálna práca (Berringer, 2019). Na význam poznávania histórie v určitom teoretickom diskurze poukazuje aj Ratliff (2019), keď konštatuje, že ak sa chcú sociálni pracovníci podieľať na odstraňovaní nerovností v spoločnosti, potom je nevyhnutné zamerať pozornosť na poznávanie vlastnej histórie cez optiku moci, miesta a priestoru v zmysle Foucaultovej koncepcie heterotopie. K týmto argumentom hovoriacich v prospech posilnenia záujmu o výskum zameraný na poznávanie histórie sociálnej práce pridávame ešte jeden a to, že znalosť histórie profesie posilňuje aj profesijnú identitu sociálnych pracovníkov (Levická a kol., 2015).

Základným predpokladom, aby sa tematické okruhy z histórie sociálnej práce stali súčasťou pregraduálnej prípravy je osobná inklinácia niektorého pedagóga k skúmaniu dejín profesie a to hlavne na lokálnej úrovni. Možnosti poznávania histórie profesie sociálna práca sú u nás dobré. Existuje dostatok archívnych zdrojov, k dispozícii máme aj dobové časopisy so zameraním na odbor a tiež žijú sociálne pracovníčky a pracovníci, ktorí by mohli byť zdrojom zaujímavých informácií o činnosti v odbore sociálna práca na rôznych úrovniach.

Predmetom nášho záujmu sa stali **inštrukcie, nariadenia, či metodické pokyny**, ktoré sú vo výskume slovenskej sociálnej práce často opomínané. Práve tieto archívne zdroje označuje Rengasamy (In Trevithick, 2012) ako praktické teórie referujúce o tom, ako vykonávať sociálnu prácu. Navyše ide o zdroje, analýzou ktorých je možné odkrývať a porozumieť osobitnému vzťahu sociálnej práce a verejnej správy. Tomeš (2009) často poukazoval na úzky vzťah sociálnej správy, ktorou rozumel správu vecí verejných a sociálnej práce. Zachyteniu významných dejinných súvislostí tohto vzťahu venoval profesor Tomeš značné úsilie práve s oživením vzdelávania v oblasti sociálnej práce po roku 1990, čo bolo v ostrom kontraste so snahou viacerých českých a slovenských autorov budovať sociálnu prácu len v kontexte terapeutickkej paradigmy a o niečo neskôr poradenskej paradigmy (Navrátil, 2001; Matoušek, 2007; Musil, 2004). Preferencia terapeuticko-poradenského prístupu pri obnove vysokoškolskej pregraduálnej prípravy sociálnych pracovníkov v Československu bola v podstatnej miere zapríčinená práve neznalosťou vlastnej histórie profesie, ktorú nahradili informácie z histórie sociálnej práce z anglo-saského prostredia (Levická a kol., 2015).

Ako sme už napísali, predmetom nášho výskumu sa stali inštrukcie, nariadenia alebo metodické postupy, ktoré vznikli počas obdobia prvej ČSR a ktoré v sebe obsahujú informácie významné pre porozumenie vývoja v oblasti sociálnej práce na lokálnej úrovni. Hoci pre historický výskum je typický jeho interpretatívny charakter, čo umožňuje výskumníkovi pracovať s historickými faktami tak, aby s ich použitím vytvoril

celistvý pohľad na určitý výsek dejín (Hendl, 2016), pre správne porozumenie nami sledovaného diania v oblasti sociálnej práce je potrebné aj teoretické ukotvenie realizovaného historického výskumu (Reich, 2019; Levická a kol., 2015; Berringer, 2004).

2 TEÓRIA BYROKRACIE AKO TEORETICKÝ RÁMEC

Za teoretický rámec pre našu štúdiu sme zvolili teóriu byrokracie od Maxa Webera, ktorá je dnes už pokladaná za čiastočne prekonanú, ale v čase formujúcej sa prvej Československej republiky bola rešpektovanou sociologickou teóriou. Weber (2009) pokladal byrokráciu za ideálne zorganizovaný proces smerujúci k vysokej efektívnosti. V rámci dosiahnutia predpokladanej efektivity preferoval pevne ukotvené hierarchické usporiadanie organizácie, so stabilnými líniami velenia a právomocí. Prísne hierarchické usporiadanie organizácie vyžaduje od zamestnancov organizácie poslušnosť a okamžitú reakciu na nariadenia nadriadenej štruktúry, podľa vopred stanovených postupov. Model Weberovej hierarchickej pyramídy má aj v súčasnosti svojich zástancov a s prvkami, ktoré táto teória priniesla do praxe sa vo veľkých organizáciách stretneme aj v súčasnosti. Ako konštatujú aj kritici Weberovej teórie, jej dominanciu a pretrvávanie v oblasti verejnej správy je možné objasniť skutočnosťou, že byrokracia v svojej podstate je spojená s úsilím o redukciu chaosu, ktoré začiatkom 20. storočia bolo prítomné vo verejnej správe, čo spolu so zavedením prísnych a kontrolovateľných pravidiel prispelo k obmedzeniu egoisticky orientovaných snáh zamestnancov verejnej správy (Merton, 2000; Giddens, 2013). Hlavnou formou interakcie v rámci byrokracie je písomný kontakt, to znamená, že byrokratické organizácie komunikujú prostredníctvom rôznych písomných oznámení, nariadení, zákazov, výmenou spisovej dokumentácie a pod. Písomná forma komunikácie je realizovaná aj medzi úradmi navzájom, ale aj vo vnútri úradu a tiež medzi úradom a občanom (Keller, 2007a,b; 2005). K atraktivite byrokracie nesporne prispela tiež skutočnosť, že hierarchizované pravidlá presne stanovujú kto a akou formou môže dávať príkazy, ktoré sú vynútiteľné a tiež stanovujú, ako je možné vynútiť plnenie týchto pravidiel, pričom jednotliví zamestnanci majú presne stanovenú svoju pôsobnosť a rozsah svojich kompetencií a zodpovedností a tiež sú určené osoby, ktorých náplňou je kontrola činnosti podriadených zamestnancov. Tieto pravidlá zvyšujú funkčnosť organizácie (Weber, 2009; Keller, 2005) a zároveň predpokladajú, že výkonom jednotlivých pracovných pozícií v oblasti verejnej správy budú poverovaní vzdelaní, odborne pripravení zamestnanci. Verejno-správne organizácie mali presne zadané vzdelanostné požiadavky na jednotlivé pracovné pozície.¹ Napriek nespornému prínosu, ktorý byrokracia priniesla do verejnej správy, prináša tiež vysoké riziko stereotypu a až rigidného dodržiavania pravidiel a postupov, čím sa

¹ Od zamestnancov verejnej správy sa v tomto období prirodzene nevyžadovalo vysokoškolské vzdelanie, ba na niektoré pozície nebola požadovaná ani maturita. Napriek tomu bolo na Slovensku problémom zabezpečiť dostatok kvalifikovanej pracovnej sily, pretože veľká časť detí na území dnešného Slovenska končila školu po absolvovaní prvých štyroch rokov, a to aj napriek tomu, že ešte v roku 1777 školská reforma (Ratio educationis) stanovila školskú dochádzku pre všetky deti vo veku od 6 do 12 rokov. V roku 1850 tzv. Thunovská školská reforma už nehovorí o odporúčaní, ale o povinnosti vzdelávať deti medzi 6- a 12. rokom. Napriek tomu sa toto nariadenie na Slovensku neplnilo. Preto pracovné miesta, na ktorých sa vyžadovalo vzdelanie obsadzovali Česi a Česky. Neboli to len štátnozamestnanecké miesta na úradoch, ale aj napr. miesta učiteľov a učiteľiek, miesta na železnici a pod.

stráca kritickosť v myslení a konaní zamestnancov vo verejnej správe a tiež schopnosť reflektovať špecifické potreby konkrétneho občana (Giddens, 2013; Merton, 2000; Keller, 2007a).

3 PRÍSTUP K RIEŠENIE SOCIÁLNYCH PROBLÉMOV V PRVEJ ČESKOSLOVENSKEJ REPUBLIKE

Novovzniknutá republika musela postupne vybudovať všetky inštitúcie a organizácie potrebné pre riadenie štátu, upraviť platné legislatívne normy tak, aby neboli v závažnom rozpore na území Čiech, Moravy a Sliezska, Slovenska a Zakarpatskej Rusi. Tento proces sa mimoriadne citlivo dotýkal práve oblasti sociálnej pečlivosti, tento termín sa totiž vtedy používal namiesto slova starostlivosť². Legislatíva na spomínaných územiach sa líšila v dôsledku toho, že pred vznikom prvej ČSR patrili politicko-správne do iných častí Rakúsko-Uhorska. Pokým na Čechy, Moravu a Sliezsko sa vzťahovala rakúska legislatíva a v týchto súčiastiach aj usporiadanie verejno-správnych orgánov praxi platnej v Rakúsku, Slovensko a Zakarpatská Rus boli administratívnou súčasťou Uhorska.

Situáciu vo vnútri štátu komplikovali nielen rozdielne zákony, ale aj rozdielna sociálno-ekonomická situácia v Čechách a na Slovensku. Čechy, ktoré boli orientované viac na priemyselnú výrobu, boli ekonomicky prosperujúcejšou časťou mladej republiky ako agrárne zamerané Slovensko a Zakarpatská Rus. Rozdiely sa ešte zväčšili po vypuknutí veľkej hospodárskej krízy. Nezamestnanosť, ktorá bola na Slovensku vysoká ešte pred vypuknutím krízy, zasiahla v roku 1933 každého tretieho robotníka. Hospodárska kríza nepriniesla len rast nezamestnanosti, ale spôsobila pokles reálnych miezd robotníkov až o jednu tretinu. Problémy v domácej poľnohospodárskej výrobe spôsobili nedostatok poľnohospodárskej produkcie čo viedlo k zdraženiu všetkých potravín. Krach „veľkostatkov“, ktoré poskytovali prácu desaťtisícom poľnohospodárskych robotníkov znamenal, že takzvaní stáli poľnohospodársky robotníci s prácou prišli aj o strechu nad hlavou (Bartlová, 2008). Z politologického hľadiska je možné toto obdobie označiť ako turbulentné, plné zmien na politickej scéne, nepokojov, demonštrácií a pod. Z pohľadu sociálnej práce je ale vnímané ako obdobie veľkého boja proti nezamestnanosti a chudobe desiatok tisíc rodín, ktoré bojovali o prežitie. Zároveň ale išlo aj o obdobie, v ktorom sa postupne profesionalizoval výkon sociálnych pracovníkov. Snaha o budovanie profesie sociálna práca však prebiehala súčasne s budovaním nového štátu. Tento proces nesie výrazné prvky byrokraticky budovaného systému. Práve vďaka preferovanej písomnej komunikácii, tak typickej pre byrokratické organizácie, je možné na základe archívnych dokumentov zhodnotiť prínos písomného usmerňovania praxe pre rozvoj budúcej profesie sociálna práca.

² V prvých rokoch existencie ČSR pod vplyvom Masarykovej teórie o jednotnom československom národe, sa na Slovensku a Zakarpatskej Rusi začal povinne používať jazyk československý, čo v podstate znamenalo zavedenie češtiny. Niektoré termíny, najmä tie, ktoré obsahovali legislatívne predpisy, sa však používali ešte dlho po tom, čo Masarykova teória jedného československého národa stratila platnosť. Používanie českého jazyka, alebo aspoň niektorých českých termínov, v oficiálnej komunikácii na Slovensku udržiavalo aj množstvo Čechov, ktorí prišli na Slovensko pracovať a tiež fakt, že ČSR bola silno centristicky riadená z Prahy. Takmer všetka oficiálna komunikácia tak na Slovensko prichádzala v českom jazyku.

Ťažkosti s ukotvením sa sociálnej práce ako profesie v slovenskom prostredí boli do istej miery spôsobené tiež prílišnou rozdrobenosťou verejnej a neverejnej chudobinskej pečlivosti (starostlivosti)³. Do verejnej pečlivosti patrili všetky činnosti vykonávané verejnosprávnymi orgánmi ako boli obce, mestá, krajské (zemské úrady) na Slovensku napr. aj župné úrady až po ministerské úrady, či vládne organizácie. Činnosť tejto pomerne širokej siete inštitúcií však bola spravovaná ako jedna byrokratická organizácia, ktorej kompetencie a zodpovednosti boli v zmysle Weberovej teórie jasne definované. Oproti tomu neverejná pečlivosť sa realizovala cez rôzne cirkevné, či nábožensky orientované organizácie⁴, aktivity československého červeného kríža, rôzne nadácie, podporné spolky, fundácie a pod.

Celá táto spleť sietí mala spoločný cieľ, a to prispieť k riešeniu náročnej životnej situácie predovšetkým tej časti obyvateľstva, ktorá bola v tom čase označovaná ako „*drobný ľud*“. Týmto termínom sa označovali drobní živnostníci, robotníci, nájomní pracovníci pracujúci v poľnohospodárstve a pod., teda všetci, ktorí mali nepostačujúci príjem za svoju prácu vzhľadom k potrebám svojich rodín, alebo boli ohrození stratou príjmu v dôsledku straty práce, neúrody atď. Ako sme už spomenuli, v Československu v prvých rokoch existovali dva rôzne právne poriadky, a to rakúsky poriadok a uhorský poriadok. Táto dichotómia zapríčinila, že nariadenia, ktoré boli prijímané pre elimináciu chudoby neboli vždy do dôsledkov premyslené, a preto ich bolo potrebné často dopĺňať, či upravovať. Napr. povinnosť obcí realizovať starostlivosť o chudobných, nemajetných príslušníkov svojej obce v sebe obsahovala o .i. aj vytváranie obecných chudinských fondov, finančné prostriedky v nich generované mali obce použiť v súlade s chudinskou pečlivosťou uloženou obciam. Kontrola nakladania s chudinskými fondami však nebola realizovaná pravidelne a ani celorepublikovo. Nebolo zriedkavosťou, že kontrola plnenia povinností chudinskej pečlivosti odhalila závažné nedostatky, ako o tom referuje Uznesenie Okresného úradu v Prešove, zo dňa 27. mája 1929 (OuPo, Inv. č. 218, šk. 43): „*Šetrenín konaným ohľadom chudinskej pečlivosti v obciach bolo zistené, že sa vydávajú na chudinské ciele len nepatrné čiastky ako čiastočné plnenie povinnej, verejnej chudinskej pečlivosti, a že osoby z chudinského fondu podporované bez kontroly sú ináč odkázané samé na seba alebo na verejnú dobročinnosť, obyvateľstvo obťažujúcu, takže podpora z chudinského fondu je príspevkom, ktorý vo skutočnosti je len prílepkou osôb na verejnú dobročinnosť odkázaných.*“

Práve pre neplnenie si povinností vyplývajúcich obciam z uložených nariadení v oblasti chudinskej pečlivosti bol v roku 1929 vydaný obežník, ktorým sa obciam odporúčalo fondy zrušiť, keďže neboli dostatočne využívané na pomoc chudobným. Na podporu tejto myšlienky sa uvádzalo, že okresný úrad prevezme starostlivosť o chudobných z týchto obcí na seba.

Okresný úrad v Prešove, preto v spomínanom Uznesení (OuPo, Inv. č. 218, šk. 43) obciam odporúča „*aby v záujme účelnosti chudinskej pečlivosti boli posilnené chudinské fondy z fondu zrušených. Uvažuje sa o otázke sústredenia chudinskej pečlivosti v okresnom sirotinci a v tom prípade bolo by uľahčené obciam, ktoré by svojich zárobku neschopných chudobných odovzdali do tohto chudobinca a na jeho sriadenie venovali chudinské fondy aj ročné pravidelné príspevky.*“

³ Chudobinskou pečlivosťou sa v I. ČSR označovala celková starostlivosť zameraná na tých jedincov a rodiny, ktoré nemajú dostatok prostriedkov potrebných na zabezpečenie nevyhnutnej obživy.

⁴ Napr. tzv. farská pečlivosť

Aj keď pomerne veľký počet obcí toto odporúčenie okresného úradu prijalo, našli sa aj obce ako napr. Šingliar, Lačuvov, Lipovce, Ovčie, Vicež, či Nem. Jakubovjany (výťahy z notárskych zápisníc, OúPo, inv. č. 218, šk. 43), ktoré sa rozhodli obecné fondy nezrušiť. Obce argumentovali, že ich potrebujú pre svojich obyvateľov a tiež poukázali na skutočnosť, že z peňazí uložených vo fondoch v banke majú tiež zaujímavý príjem v podobe úrokov. Predpokladáme, že na rozhodnutie spomínaných obcí mohla mať vplyv predchádzajúca skúsenosť niektorých obyvateľov z malých obcí, ktorí neúspešne žiadali o finančnú výpomoc práve z okresných prostriedkov. Za ďalší dôvod nezrušenia fondov pokladáme skutočnosť, že obciam nebola legislatívne zrušená povinnosť postarať sa o vlastných chudobných.

V kontexte Weberovej teórie byrokracie konštatujeme, že keďže Uznesenie Okresného úradu v Prešove malo len odporúčací charakter a nešlo teda o priamy rozkaz, vyhodnotili obce, že preto, aby mohli plniť povinnosti vyplývajúce im z legislatívy o chudobinskej pečlivosti, je v ich záujme, aby si peniaze uložené v banke nechali pre vlastné potreby. Zároveň z tohto stanoviska môžeme badať aj to, že vedenie týchto obcí pociťovalo zodpovednosť za obyvateľov dotknutých obcí.

V nasledujúcich rokoch sa situácia na Slovensku ešte viac vyostрила. Veľká hospodárska kríza najsilnejšie zasiahla Slovensko práve začiatkom 30. rokov minulého storočia. Verejné aj neverejné organizácie nedokázali zvládnuť narastajúci počet jednotlivcov a rodín, ktoré sa ocitli pod hranicou chudoby v dôsledku straty práce. Okrem globálnej hospodárskej krízy sa na prístupe k ľuďom odkázaným na pomoc podieľalo aj v tom čase akceptované teoretické poznanie viazané k sociálnej práci.

V sledovanom období bol človek (alebo rodina) zápasiaci so sociálnymi problémami chápaný ako sociálny prípad (Richmond, 1917; Krakešová, 1924). Ako objasňovali manželja Krakešovi (1934, s. 9) „*Technický pokrok a industrializace našeho života způsobily, že dnešní člověk má před sebou otevřeno tolik různých možností.*

A přece stále přibývá lidí, kteří ani jedinou z těchto mnoha možností nemohou zachytiti a pro sebe použití. Přibývá sebevrahů, pesimistů, lidí bez existence, ztroskotanců.

Těmito lidí – sociálními případy – musí se společnost stále více zabývat. Sociální práce se snaží pochopiti je a jim pomoci.“ Z citovaného textu jasne zaznieva výrazný odstup od ľudí, ktorým majú sociálni pracovníci pomáhať zvládať ich komplikované životné situácie. V tej istej práci pritom manželja Krakešovi odkazujú na Hillovej charakteristiku individuálnej sociálnej práce, ktorá je uvedená v práci *Homes of the London Poor* (1875), podľa ktorej úlohou individuálnej sociálnej práce je poznanie človeka. Toto poznanie nie je len zisťovaním jeho ekonomickej situácie v súvislosti so zisťovaním jeho odkázanosti na materiálnu pomoc, ale hlavnou úlohou je poznať jeho vnútorné vlastnosti a nedostatky, ktoré môžu byť príčinou jeho neschopnosti sa samostatne uživiť. Hill sa osobne stretla s povrchným hodnotením jedincov aj celých rodín hľadajúcich pomoc, videla, že mnohí členovia charitatívnych organizácií sa nesnažia o skutočnú pomoc, ktorou podľa nej je vnútorná zmena človeka, respektíve rodiny. Práve pre časté nepochopenie tejto misie sociálnej práce Hill v svojej knihe obšírne popísala, čo rozumie pod požiadavkou „poznať človeka“. Ako sa sama vyjadrila poznať človeka neznamena len vedieť, že ide o opilca, či prostitútku. Oveľa viac to znamená poznať a rozumieť jeho utrpeniu, jeho nádeje, históriu jeho života. Znamená to, vedieť akým pokušeniam podlieha, akú predstavu si o svojom živote vytvoril, alebo ako by sa zmenil jeho život, keby ho v pravý čas niekto povzbudil, čo by mohol dosiahnuť lepšou výchovou. Taktiež to znamená zistiť, ako je možné na takéhoto človeka zapôsobiť, aby začal so svojou premenou a ako ho následne viesť k tomu, aby dosiahol osobný úspech. Hill bola presvedčená, že pre prípadových

pracovníkov je oveľa dôležitejšie poznať sny a nádeje svojich klientov, ako sa zamerať len na odhaľovanie ich problémových vlastností.

Napriek pochybnostiam o účinnosti prípadovej sociálnej práce pri niektorých jednotlivcoch, či rodinách, bola Marie Krakešová-Došková hlboko presvedčená, že samotné poskytovanie materiálnej pomoci, bez trpezlivej práce, nemôže byť podstatou sociálnej práce.

Vnímaniu sociálneho prípadu/klienta ako neschopného jedinca, ktorý si vlastnou záhaľčivosťou zapríčinil všetky sociálne problémy s ktorými zápasil, zodpovedal nielen prístup sociálnych pracovníčok a pracovníkov, ale tiež prístup úradníkov, ktorí zastávali rôzne pozície v oblasti verejnej správy, vrátane polície. V spoločnosti pretrvávalo presvedčenie, že chudoba, hlad, nezamestnanosť atď. sú len dôsledkami neschopnosti jedinca, jeho lenivosti, alebo nedostatku potrebných charakterových vlastností. V súlade so všeobecne pretrvávajúcim presvedčením, že jednoduchý človek nie je schopný porozumieť komplikovanosti sveta (Krakeš, Krakešová-Došková, 1934), odborníci preferovali direktívny prístup k svojim klientom. Direktívny prístup bol všeobecne akceptovaný tiež v oficiálnej komunikácii, a to na všetkých úrovniach života spoločnosti. Písomný prejav medzi jednotlivými inštitúciami bol síce slušný, ale jednoznačne sa v ňom dá identifikovať línia, v ktorej bola komunikácia vedená (nadriadený-podriadený a naopak), čo umocňuje aj terminológia používaná ako v oficiálnej komunikácii, tak aj v dobových normách.

Veľká hospodárska kríza, ktorá zasiahla aj Slovensko, bola spôsobená mnohými externými faktormi, určite nebola zapríčinená lenivosťou či nezáujmom riešiť svoju životnú situáciu prácou. Hoci z ekonomických teórií bolo už vtedy všeobecne známe, že cesta z hospodárskej krízy vedie práve cez riešenie nezamestnanosti, vtedajšia vláda nevedela vytvoriť toľko pracovných príležitostí, aby mohla aspoň čiastočne znížiť stále stúpajúcu nezamestnanosť. Zvyšujúcu sa chudobu riešili *chlebové akcie*, *polievkové akcie*, *múkové akcie* a pod., počet ktorých sa však postupne znižoval, a to pre nedostatok potravín, čo bolo dôsledkom veľkej neúrody (Bartlová, 2008). Vláda preto opakovane organizovala stravovacie akcie, čo v praxi znamenalo pridelovanie stravovacích poukázok na základe vopred zhotovených záznamov. Napriek tomu, tieto akcie neprebiehali vždy bez problémov, čo dokazuje komunikácia medzi Ministerstvom vnútra a zemskými a okresnými úradmi. Ako vyplýva z listu Prezídia Ministerstva vnútra zo dňa 27. januára 1932 (šk 8, I.č.200, ŠA Prešov), ktorým reaguje na výnos ministerstva sociálnej péče č. 2697/III/E/32 v súvislosti s inštrukciami k realizácii štátnej stravovacej akcie. Výnos bol datovaný 22. januára 1932 a štátna stravovacia akcia bola určená ľuďom nezamestnaným a obmedzene pracujúcim.⁵ List číslo 1510 s názvom „Inštrukcie“, ktoré Prezídium ministerstva vnútra, poslalo jednotlivým zemským prezidentom a prednostom okresných úradov, bol reakciou na sťažnosti, že štátna stravovacia akcia je zneužívaná, citujem: „*na úkor skutočne potrebných a že poukázky byly namnoze vydávány osobám, které podpory vůbec nepotřebovaly a jímž ani dle dosavadních instrukcí neměly býti vydávány podobné poukázky...*“ (šk 8, I.č.200, ŠA Prešov).

Tento výsek listu poukazuje na skutočnosť, že samotné rezortné ministerstvá (Ministerstvo sociálnej péče aj Ministerstvo vnútra) si uvedomovali závažnosť sociálnej situácie ľudí bez práce, alebo ľudí, ktorí mali obmedzený pracovný pomer. Presidium ministerstva vnútra vydalo doplnok k predmetnému výnosu len 5 dní po jeho vydaní Ministerstvom sociálnej péče, čiže reagovalo bezodkladne na prvý podnet, či prvé podnety, ktoré obdržalo.

⁵ Termínom obmedzene pracujúci, či skôr omezeno pracujúci sa.

Predpokladáme, že rýchlosť reakcie na sťažnosti doručené Ministerstvu vnútra, bola ovplyvnená sťažnosťami na nesprávne a nespravodlivé rozdeľovanie stravovacích lístkov už z predchádzajúceho obdobia (viď napr. sťažnosť z okresu Nitra z roku 1931 29478—31135 šk. 209). Pozornosť, ktorú sťažnostiam Ministerstvo vnútra venovalo, bola ovplyvnená tiež skutočnosťou, že stravné lístky boli prostriedkom na redukciu hladu, ktorý bol sprievodným znakom dopadov veľkej hospodárskej krízy na Slovensko. Ministerstvo vnútra sa preto usilovalo okamžite reagovať na podnety prichádzajúce zdola, aby tak eliminovalo prípadné masové prejavy nespokojnosti obyvateľstva.

Z nášho pohľadu za zaujímavú pokladáme tiež skutočnosť, že jednotlivé ministerstvá mohli prijímať doplnky, či záväzné inštrukcie k normatívnym dokumentom iných ministerstiev, čo výrazne skracovalo dobu potrebnú na nápravu dotknutej normy, či konania nejakého orgánu. Direktívny prístup je citeľný aj z nasledovného textu: „*Přednostovi okresního úřadu samotnému jest nyní uložena péče o správnost stravovací akce, k'potud, že seznamy uchazečů obcemi sestavené budou v jednom vyhotovení dle nynejších směrnic předkládány okresnímu úřadu. Úkolom okresního úřadu mimo jiné tudíž dále bude, aby seznamy tyto za součinnosti okresního výboru, resp. jeho sociál ní nebo jiné komise, podrblol vždy řádné kontrole a se přesvědčil, že do seznamu pojatý byly osoby, které podmínám instrukce odpovídají...*“ (šk 8, I.č.200,ŠA Prešov).

Zároveň ale Prezídium ministerstva vnútra upozorňuje zemských prezidentov a prednostov okresných úradov, aby kontroly, ktoré budú v predmetnej veci vykonávať, realizovali vhodným spôsobom, teda spôsobom, ktorý by nevyvolával nespokojnosť kontrolovaných rodín. Táto požiadavka bola určená aj príslušníkom „četnických stanic“, ktorí sa mali na kontrolách tiež zúčastňovať. Zo záveru listu, kde je uvedené, že: „*Výnos tento budiž považován za „přísně důvěrný“ a nebudiž se v žádném případě naň odvoláváno ani vůči podřízeným orgánům, ani vůči obcím. Oběžník na obce bud' omezen pouze na pokyn ve smyslu druhého odstavce tohto oběžníku. Orgány četnictva bud'ěž instuovány ústně.*“ (šk 8, I.č.200,ŠA Prešov) je zřejmé, že Ministerstvo vnútra vnímalo celkovú situáciu v krajine viac z makroroviny, konkrétne z pohľadu riadenia štátu ako celku a len minimálne reflektovalo dopad situácie na konkrétne rodiny, či jednotlivcov.

Tomuto prístupu zodpovedalo aj množstvo finančných prostriedkov, ktoré boli v ČSR použité pre jednotlivé súčasti štátu, teda pre jednotlivé „země“. Ako príklad uvádzame v tabuľke 1 výšku skutočne vynaložených finančných prostriedkov za jednotlivé obdobia roka 1931 pre konkrétne časti ČSR. Obdobím sa myslel čas, kedy bola realizovaná konkrétna stravovacia akcia. Uvádzané finančné prostriedky boli použité na stravovacie akcie pre nezamestnaných a obmedzene pracujúcich, a tiež boli tieto financie vynaložené na mliečne akcie pre deti nezamestnaných alebo obmedzene pracujúcich.

Tabuľka 1: Príděl na stravovací akci v období VIII. -XIII. V jednotlivých zemích a v celém státě⁶

V tisících Kč

Období

Země	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.	celkem
Česká	8.540	7.865	8.030	6.500	6.185	6.350	43.470
Moravskoslezská	2.585	2.515	2.435	2.050	1.710	1.785	13.080
Slovenská	633	529	545	515	450	465	3.137
Podkarpatskoruská	95	-	-	-	-	-	95
Celkem	11.853	10.909	11.010	9.065	8.345	8.600	59.782

Zdroj: Upravené podľa: Z činnosti ministerstva sociální péče, 1931, s. 552

Z údajov v tabuľke je zrejماً veľká disproporcionalita finančných výdavkov použitých na zmiernenie dopadov hospodárskej krízy v českej a slovenskej časti republiky, a to aj pri zvážení faktu, že na území Slovenska a Zakarpatskej Rusi žilo v roku 1921⁷ len 3.581 405 ľudí z celkového počtu 13. 410 750 občanov ČSR. Počet obyvateľov sa medzi rokmi 1921-1931 zvyšoval v oboch častiach krajiny približne rovnako, takže pomer obyvateľstva v českej a slovenskej časti v tomto období je možné pokladať za stabilný. Ak si v tomto kontexte uvedomíme, že pre „české země“ bolo použitých 56. 550 tisíc československých korún a pre Slovensko spolu so Zakarpatskou Rusou len 3.232 tisíc korún, jasne vidíme regionálne rozdiely v prístupe pri zmiernovaní dopadov hospodárskej krízy.

Zamestnanci Ministerstva vnútra boli poverovaní nielen kontrolou realizácie stravovacej akcie, ale aj vyhotovením zoznamov osôb, ktorým vznikol nárok na stravovacie poukážky. Četníci, ktorí tieto zoznamy pripravovali sa presne držali inštrukcie pre ich vyhotovenie. Medzi podmienkami získania vyživovacieho príspevku bola **nemajetnosť, neexistencia príjmu a tiež podmienka, že dotyčný občan v danom roku odpracoval nepretržite tri mesiace**. Veríme, že nami vybrané záznamy zo správy zo dňa 16.12. 1933, ktorú vypracovala Četnická stanice Solivar, čís. 17 pre Zemské četnické veliteľství v Braislave (Zpráva, 1933; OuPo, inv. č. 223, šk. 57) dostatočne približia kritériá, podľa ktorých četníci pristupovali pri rozhodovaní o odkázanosti na vyživovací príspevok.

Ak išlo o človeka, ktorý spĺňal všetky podmienky, záznam bol veľmi strohý, ako v nasledovnom prípade. „*Štefan Varga je úplně nemajetný, 60 roky starý bez jakýchkoliv prostředků k výživě a je tudíž na vyživovací příspěvek odkázaný*“ (Zpráva, 1933, OuPo, inv. č. 223, šk. 57). Podobne strohá informácia bola uvedená aj pri tých jednotlivcoch, ktorým nárok na príspevok z nejakých dôvodov nevznikol: „*Andrej Šleif je úplně nemajetný avšak dle stávajících předpisů mu vyživovací příspěvek nenáleží, jelikož v předepsané lhůtě nepracoval nepřetržitě 3 měsíce*“ (Zpráva, 1933, OuPo, inv. č. 223, šk. 57).

Pri hodnotení nároku na vyživovací príspevok však v zmysle pokynov četníci vyhodnocovali aj možnosti, ktoré dotyčný mohol využiť na riešenie svojej budúcej situácie. „*Zikmund Suchar je nemajetný, bydlí u svého tchána Těšínského v Solné Báni, přiznání vyživovacího příspěvku však mu nedoporučuji, poněvadž pracoval celé léto avšak manželce nedal z výdělků ani halíře, tuto živí její otec a když přišel před nedávnem odněkud ze zaměstnání, místo co by měl dáti ženě a tchánovi nějaké peníze všechny je pobil. Peníze které*

⁶ Uvedené obdobia boli nasledovné: **VIII.** -od 30.3.-26.4.1931, **IX.** - 27.4.-24.5. 1931, **X.** 25.5.28-6.1931, **XI.** 29.6.- 2.8.1931, **XII.** 3.8. – 6-9- 1931, **XIII.** 7.9.- 11.10. 1931.

⁷ Použili sme údaje o počte obyvateľov ČSR z roku 1921, pretože spoľahlivé novšie údaje sme nemali k dispozícii.

během zaměstnání vydělal také všechny hned utratil a nestaral se na zimní dobu, kdy bude bez zaměstnání, aby měl nějaké úspory“ (Zpráva, 1933, OuPo, inv. č. 223, šk. 57).

Zaujímavé sú nasledovné dve stanoviská, ktoré sa zdanlivo viažu k tej istej situácii: mladý, slobodný muž je nútený žiť u svojho pracujúceho otca, ktorý má pravidelný mesačný príjem.

„Jan Bruger je sice nemajetný, avšak svobodný a žije u svého otce který je vaříčem ve státním solivaru s pevným měsíčním platem, proto poskytnutí vyživovacího příspěvku nemůže se doporučovati“ (Zpráva, 1933, OuPo, inv. č. 223, šk. 57).

„Jozef Budkovič je úplně nemajetný, svobodný, žije u svého otce, který je vaříčem ve státním solivaru, avšak tento má mimo něj ještě 3 úplně nezaopatřené děti, proto jeho měsíční plat mu na výživu všech nepostačuje, poněvadž je také hodně zadlužen a proto navrhuji aby mu byl vyživovací příspěvek přiznán“ (Zpráva, 1933, OuPo, inv. č. 223, šk. 57).

V kontexte súčasného poznania by sme konštatovali, že autor týchto správ disponoval sociálnou kompetenciou, ktorá predpokladá, že dokáže porozumieť hlbšiemu sociálnemu kontextu problémovej situácie klienta (Levická, 2007). V tomto prípade bolo zohľadnená skutočnosť, že otec Jozefa Budkoviča musí zabezpečiť výživu aj pre svoje ďalšie tri deti. Možno v rozpore so súčasným pohľadom na zadlžovanie rodín (ktoré je vnímané ako nezodpovedné správanie sa), v tejto správe je Budkovičova snaha splácať dlhy a uživiť celú rodinu vnímaná ako jednoznačne pozitívna.

O tom, ako výkon verejnej služby ovplyvňovali predsudky svedčia nasledovné dva záznamy, ktoré sa týkajú Ludvíka Bandyho a Josefa Godla. *„Ludvík Bandy je cikán, který ani přes léto nikde nepracuje, jen sem tam občas u rolníků, živí jej jeho žena, která denně chodí dům od domu v Solivaru a není tudíž odkázan na vyživovací příspěvek“ (Zpráva, 1933, OuPo, inv. č. 223, šk. 57).* Podobné stanovisko zaujali aj pri hodnotení situácie Josefa Godla *„je sice nemajetný, avšak cigán práce se štítící, který se živí většinou drobnými krádeží a žebrotou a není tudíž na vyživovací příspěvek odkázan“ (Zpráva, 1933, OuPo, inv. č. 223, šk. 57).*

Zarážajúce v týchto dvoch strohých hodnoteniach nie je ani tak negatívny prístup k Cigánom ako takým, ktorý bol všeobecne rozšírený. Prekvapivá je tolerancia drobných krádeží a žobrania ako spôsobu obstarávania výživy, pričom žobranie a krádeže boli pokladané za problematické aj z pohľadu práva. Ak teda človek za krádež mohol byť odsúdený na výkon trestu, je minimálne rozporuplné, že práve čelníci v svojej správe akceptujú toto správanie ako pre cigánov obvyklý spôsob obživy.

Vysvetlenie správania četníkov by sme mohli nájsť aj vo Weberovej teórii byrokracie, ktorá predpokladá, že každý zamestnanec verejnej správy plní úlohy, ktoré mu boli pridelené a vykonáva ich podľa presne stanovených pravidiel. Na túto skutočnosť nepriamo poukázal aj Kalab (1931, s. 50), keď sa vyjadril, že: *„Neboť sociální péče jest odvětvím veřejné správy, která snad ze všech odvětví potřebuje nejvíce pružnosti a možnosti individualisace. Veřejné orgány však i při nejlepších odborných znalostech a při největším zájmu o věc musí býti právě, jsouce orgány veřejnými, vázány určitými pravidly.“* Kalab patril k autorom, ktorí sa krátko po vzniku ČSR zaoberali vzťahom verejnej správy realizovanej štátom a dobrovoľnou sociálnou starostlivosťou. Jeho zhodnotenie situácie po vzniku novej republiky v mnohom pripomína súčasnú situáciu. *„Tak ani ty drobné a na místní potřeby zpravidla vypočtené organizace dobročinné nenacházejí dnes již mnoho ohlasu ve veřejnosti, ani velké organizace nestetkávají se se zájmem, jenž by byl úměrný velikosti úloh, jež podle svého programu na sebe vzaly. Nedivil bych se tedy, kdyby odpověď na otázku v nadpisu mé přednášky obsaženou, jaký jest poměr mezi dobrovolnou sociální péčí a veřejnou správou, vyzněla negativně asi v tom smyslu, že dobrovolná sociální péče je přežitkem z dob, jež neměly ještě smyslu pro*

sociální úkoly veřejné správy, a že by bylo načase, aby nyní, když od veřejné správy tento smysl očekáváme, veřejná správa převzala ty úkoly, jež doposud neuspokojivě pokoušela se řešit dobrovolná péče sociální. Čili, že jediný myslitelný vztah mezi dobrovolnou sociální péčí a veřejnou správou jest, aby veřejná správa učinila dobrovolní sociální páči zbytečnou. Stručně vyjadřuje se tato myšlenka požadavkem, že sociální péče je věcí státu a ne soukromné činnosti dobrovolných organizací“ (Kalab, 1931, s. 48). Predstavu o tom, že štát sám prostredníctvom ním vytvorenej verejnej správy dokáže odstrániť všetky sociálne problémy, pokladal Kalab (1931, s. 48 - 49) za nerealistickú. „Mám zato, že v hesle „sociální péče je věcí státu“ je ještě aspoň stejně mnoho romantiky, jako v počínání lidí, kteří se domnívali, že jejich dobrá srdce stačí k tomu, aby splněny byly úkoly sociální péče.“

Paradoxne aj dnes, takmer po 100 rokoch je situácia v mnohom podobná. Narastajúce sociálne problémy, zväčšujúci sa počet obyvateľov Slovenska ohrozených chudobou, klesajúca miera solidarity a očakávania, že štát v rámci svojej sociálnej politiky vyrieši všetky sociálne problémy, ktorým musia čeliť jednotlivci a rodiny. Súčasnú skepsu posilňuje fakt, že veľká časť spoločnosti zažila predchádzajúce sociálno-politické usporiadanie, keď štát oficiálne prevzal na seba zodpovednosť za riešenie sociálnych problémov. Sociálna ostalgie spôsobuje, že s narastajúcimi sociálnymi problémami narastá u časti obyvateľstva očakávanie, že štát tie problémy vyrieši. Nejasné očakávania sa však transformovali do rétoriky ľudských práv, pričom veľakrát sa zabúda na vlastnú zodpovednosť riešenia svojej situácie.

Ďalším spoločným prvkom je neujasnená situácia sociálnej práce. Počas prvej Československej republiky sa u nás rozvíjal predovšetkým medicínsky model sociálnej práce, čo súviselo s aktivitami, ktoré v tejto oblasti na seba preberal Československý červený kríž. Práve v jeho pobočkách sa zamestnalo veľa absolventiek sociálnej práce, ktoré vykonávali svoju činnosť ako sociálno-zdravotnú starostlivosť. Časť sociálnych pracovníčok sa realizovala aj na pracoviskách okresnej sociálnej pečlivosti, ktorých agendou bola hlavne starostlivosť o deti a mládež. Práve táto oblasť praxe bola ovplyvnená sociálno-výchovnou terapiou Marie Krakešovej-Doškovej. Okresná sociálna pečlivosť vo svojich začiatkoch nebola štátnou organizáciou, ale patrila medzi dobrovoľnícke organizácie, ktoré podobne ako červený kríž sa rozšírili po celej krajine. Ostatné oblasti rozvíjajúcej sa profesie sociálna práca zostávali počas hospodárskej krízy v úzadí. Aj v súčasnosti sa na Slovensku realizuje sociálna práca v oblasti štátnej správy, samosprávy, v charitatívnych a iných dobrovoľníckych organizáciách, ako aj v organizáciách neverejných poskytovateľov pôsobiacich v oblasti sociálnych služieb a sociálnoprávnej ochrany. A podobne ako v prvej CSR nie je možné hovoriť o tom, že by medzi všetkými týmito oblasťami praxe existovala koordinácia. Aj preto Kalabovu (1931) otázku, ako by mala byť organizovaná celá oblasť sociálnej pečlivosti, aby jej výsledok bol čo najefektívnejší, je možné pokladať za stále aktuálnu.

Pohľad na sociálne problémy spôsobené nezamestnanosťou a následnou chudobou z makroroviny, môže pri sledovaní dodržiavania štátom stanovených pravidiel, vyvolávať pocit akejsi všeobecnej spravodlivosti. Tento pohľad informuje čitateľa o realizovaných aktivitách a podmienkach, ktoré boli pre ich realizáciu stanovené. Tento prístup však neobsahuje rovinu subjektívneho zasiahnutia, osobného prežívania konkrétneho človeka, ktorý všeobecnú spravodlivosť môže viac vnímať ako ľudskú necitlivosť.

O necitlivosti prístupu k individuálnym ľudským osudom svedčí aj korešpondencia medzi 20 ročnou hluchonemou Máriou Lengyelovou, ktorá požiadala prezidenta republiky T. G. Masaryka pri príležitosti jeho 82. narodenín o milodar (OúPO, i.č. 206, šk. 8). Kancelária prezidenta žiadosť odstúpila prednostovi okresného úradu v Prešove, keďže žiadateľka žila s matkou a celou rodinou v Solivare. Zároveň kancelária požiadala

o prešetrenie situácie menovanej a o jej poučenie. Tiež prednostovi okresného úradu v Prešove oznámila, že: „*Z peněz páně prezidentových mohlo by býti žadatelce pomoženo jen tehdy, kdyby tamní úřad uznal případ za mimořádného zřetele hodný*“ (List z prezidentskej kancelárie, 1932 OúPO, i.č. 206, šk. 8).

Okresný úrad v Prešove postúpil žiadosť na četnícku stanicu v Solivare. Četníci posúdili situáciu v rodine matky žiadateľky - vdovy Jozefíny Lengyelovej, ktorá sa okrem hluchonemej dcéry Márie starala o ďalších 7 detí vo veku od 7 do 23 rokov. Jediným príjmom celej rodiny bola penzia vdovy v sume 918 Kč mesačne. Podľa stanoviska četníckej stanice, môže vdova Jozefína Lengyelová „pri šetrnosti“ z penzie ľahko vyžiť. Zároveň v liste informujú okresný úrad v Prešove, že: „*Žadatelka Marie Lengyelová, resp. její matka byly ve smyslu nařízení vyrozuměny a poučeny, aby se podruhé podobný případ neopakoval*“.

Udělení nějaké podpory se v žádnem případě nedoporučuje“ (List veliteľa četnickej stanice v Solivare, 1932, OúPO, i.č. 206, šk. 8).

Pre četníkov bolo zistenie, že vdova Jozefína Lengyelová má pravidelný príjem – vdovskú penziu dostatočným argumentom na prijatie rozhodnutia, že táto rodina nepotrebuje žiaden milodar, o ktorý prosila mladá hluchonemá dcéra Mária. Samotná prezidentská kancelária neodmietla síce vyhovieť jej prosbe, ale ponechala rozhodnutie na úrady v mieste trvalého bydliska žiadateľky. Takýto prístup kancelárie zabezpečil, že pre posúdenie situácie konkrétneho žiadateľa bude zabezpečený dostatok faktov. Miestne úrady zároveň pri prešetrovaní situácie rodinu Lengyelových poučili o nevhodnosti ich konania (*byly ve smyslu nařízení vyrozuměny a poučeny, aby se podruhé podobný případ neopakoval*), čím im vlastne zobrali nádej na akúkoľvek dôstojnú možnosť aspoň čiastočného zlepšenia ich situácie.

Z dnešného pohľadu sa nám takéto konanie môže javiť ako vysoko necitlivé. Treba si však uvedomiť, že nielen všeobecná mienka, ale aj vedecké teórie, a to vrátane teórií sociálnej práce prezentovali *sociálne prípady* ako tých jedincov, ktorí si svoju situáciu zavinili sami. Samotní pomáhajúci profesionáli pochybovali o tom, či a do akej miery je vhodné týmto ľuďom pomáhať. S odmietaním štátnej intervencie voči chudobným sme sa stretli už v predchádzajúcich storočiach. Okrem iných tento názor zastávala aj Octávia Hill (1875), podľa ktorej by takáto pomoc podporovala lenivosť tých, ktorým by bola poskytnutá. Na nebezpečnosť poskytovania pomoci bez osobného pričinenia odkázanej osoby poukázali aj Krakeš a Krakešová-Došková (1934, s. 104): „*Z těchto důvodů nutno doznati, že spolky ty, ač do jisté míry nouzi zmírňují, přece nepronikají k příčinám, pomoc, jež mohou dáti, je rychle strávená, nouze se dostavuje znovu a nutí k opětovné žádosti o podporu*“.

Většina dobročinných lidí podceňuje nebezpečí návyku žádati o pomoc, který se tak snadno dostavuje při opětně se vracející nouzi“.

Napriek tomu, že Octávia Hill (1875) bola hlboko presvedčená, že ľudia si musia vlastným pričinením zlepšiť svoje životné podmienky, inak sa rýchlo vrátia späť k predchádzajúcemu, amorálnemu spôsobu života, bola to práve ona, ktorá sa usilovala o správne pochopenie a rozšírenie prípadovej sociálnej práce. Osobnú angažovanosť v oblasti pomoci najchudobnejším obyvateľom Londýna spojila s budovaním primeraného bývania a hľadaním práce. Bývanie, práca a kontrola tvoria základné piliere Hillovej teórie prípadovej sociálnej práce. V jej práci sa nestretneme s pochybovaním o tom, či má zmysel pomáhať sociálnym prípadom. Viera v zmysel a prínos prípadovej sociálnej práce, ktorú je možné nájsť u O. Hill môže prameniť z jej realistického, neromantického prístupu k práci so sociálnymi prípadmi. Hill si uvedomovala, že nie je možné pomôcť a zachrániť každého stroskotanca, a preto sa sústredila na tých jedincov a rodiny, ktorí mali o pomoc skutočný záujem.

Pochybnosti o tom, či je možné týmto ľudským troskám trvalo pomôcť, nájdeme

napr. u manželov Krakešových. „*Jest vůbec možno trvale pomoci těm jednotlivcům a rodinám, kteří nemají dosti sil, aby sami z nesnází, v nichž se ocitli, vybredli? Jest v silách člověka, aby pomohl lidem, povalujícím se ve špíně a uvyklým žití na nejnižších stupních lidské společnosti, kteří se ničemu nenaučili, kteří se životem protloukají bez plánu, lenochům a povalečům, dobrákům a hlupákům, zledějům ze zvyku, prostitutkám, žebrákům a žebračkám s vypůjčenými dětmi a pijákům?*“ (Krakeš, Krakešová-Došková, 1934, s. 47).

Napriek skepse skrytej v týchto slovách bola to práve Krakešová-Došková, ktorá v bývalom Československu presadzovala potrebu individuálnej sociálnej práce, ktorá je budovaná na dobrej teoretickej pripravenosti sociálnych pracovníkov a hĺbkovom poznaní sociálneho prípadu a na rozšírení prípadovej práce o výchovné pôsobenie, prostredníctvom ktorého je možné dosahovať zmeny v správaní sociálneho prípadu.

ZÁVER

Chudoba a z nej vyplývajúce sociálne problémy boli charakteristické pre väčšinu obyvateľov súčasného Slovenska ešte počas jeho existencie v rámci Uhorska. Od vzniku nového spoločného štátu Čechov a Slovákov, preto Slováci očakávali nielen odstránenie národnostného útlaku, ale aj výrazné zlepšenie každodenného života. Žiaľ nová republika mala len jedno desaťročie na vybudovanie inštitúcií, organizácií, legislatívy, školstva atď. potrebných pre úspešné fungovanie štátu a potom aj ČSR zasiahla svetová hospodárska kríza.

Napriek nepriaznivým sociálno-ekonomickým podmienkam aj na Slovensku postupne prebiehala transformácia charitatívnej práce, či dobrovoľníctva na profesionálne vykonávanú odbornú činnosť sociálnych pracovníčok a pracovníkov. Ako písal Kalab (1931) na riešení sociálnych problémov, predovšetkým chudoby sa popri sebe podieľali tri subjekty, ktorých činnosť však nebola nijako koordinovaná, a preto niekto dostal pomoc opakovane a aj naviac ako skutočne potreboval a inému sa žiadnej pomoci nedostalo.

Hoci profesijne orientované vzdelávanie vzniklo v ČSR takmer so vznikom republiky, oblasť verejnej správy nebola dostatočne pripravená na prijatie sociálnych pracovníčok do svojich radov, a preto našli uplatnenie skôr v charitatívnych a dobrovoľníckych organizáciách, ako v budujúcej sa štátnej správe. Finančná náročnosť celej stravovacej akcie, ako aj nedostatok potravín neumožňovali, aby štát podporil všetkých, ktorí by takúto pomoc potrebovali, čo v praxi znamenalo, že pomerne veľká skupina zostala bez pomoci. Nedostatok vytvoril priestor pre korupciu a nezákonné prideľovanie pomoci, čo situáciu ešte zhoršovalo. Najvýznamnejšími úlohami v súvislosti s elimináciou chudoby neboli poverené sociálne pracovníčky, ale čelníci, a to práve pre predpoklad, že čelníci nebudú ľutovať žiadneho chudobného, a preto bude ich hodnotenie postupovať podľa pravidiel daných štátom. Preferencia čelníctva pri realizácii štátom organizovanej pomoci vyplývala z faktu, že štát vnímal riešenie chudoby a hladu ako politicky nežiaducu situáciu, ktorá je natoľko výbušná, že by mohla vyvolať masívne nepokoje. V kontexte Weberovej teórie byrokracie (2009) si štát pre jej elimináciu zvolil tú svoju súčasť, ktorú mal overenú ako výkonnú a lojálnu. Len čelníctvu konkrétne veleniu čelníctva, bolo možné zveriť prešetrenie žalôb na nespravodlivé prideľovanie stravných lístkov. Navyše celé preverenie muselo prebiehať v maximálne možnom utajení, aby nebola naštartená dôvera v štát a jeho aparát. Tieto úlohy nemohli byť zverené sociálnym pracovníckam, ktoré opakovane prezentovali svoje presvedčenie o tom, že pomáhať treba ako výchovne, tak i materiálne. Ich skúsenosti z charitatívnych organizácií potvrdzovali, že častokrát musí byť poskytnutá najskôr nejaká konkrétna

materiálna pomoc a až potom je možné začať s realizáciou prípadovej sociálnej práce. A navyše vo verejnom priestore často prezentovali požiadavku o potrebe individuálneho prístupu spojeného s pravdivosťou a otvorenosťou voči svojim sociálnym prípadom. Sociálne pracovníčky z pohľadu štátu neboli dostatočne vhodné na nekompromisné uplatňovanie tvrdých, štátom stanovených pravidiel pre posúdenie odkázanosti na pomoc.

Na riešení chudoby a s ňou spojených sociálnych problémov sa podieľali v rámci prípadovej sociálnej práce realizovanej v dobrovoľníckych a charitatívnych organizáciách, čo síce zodpovedalo tvrdeniu, že: „sociální práce individuální není všelékem. Stará se výhradně o jednotlivé sociální případy. Neodstraňuje ani nezmenšuje hospodářské a sociální nedostatky platného sociálního řádu. Je sice závislá na tom, že tyto celkové poměry se utvářejí, neboť s rostoucí bídou a nedostatkem přibývá i osob závislých na sociální péči, avšak zároveň je na těchto celkových poměrech nezávislá potud, že sociální případy vznikají i v poměrech příznivých“ (Krakeš, Krakešová-Došková, 1934, s. 12).

Možno práve v tej poslednej vete sa skrýva presvedčenie reprezentantov sociálnej práce, ktorí nastúpili po novembri 1989, že sociálna práca je na štáte nezávislou profesiou. Paradigma nezávislosti sociálnej práce bola jedným z dôvodov, že sa v rámci pregraduálnej prípravy sociálnych pracovníkov nevytvoril dostatočný priestor pre zakomponovanie kritickej sociálnej práce do spomínaného pevného jadra kurikula sociálnej práce. Tvrdenia o nezávislosti profesie sa opierali o niekoľko známych literárnych zdrojov, pričom nezobrali do úvahy historické súvislosti vývoja profesie v československom prostredí. Pre správne porozumenie lokálneho vývoja profesie sociálna práca pokladáme za nevyhnutné realizovať ďalší historicky fokusovaný výskum, predmetom ktorého musia byť primárne zdroje nachádzajúce sa v našich archívoch.

POĎAKOVANIE

Tento príspevok bol vypracovaný v rámci projektu KEGA 009 UCM -4/2021 Dejiny slovenskej sociálnej práce.

POUŽITÉ ZDROJE

BALOGOVÁ, B. 2006. *Úvod do sociálnej práce pre sociálnu a charitatívnu službu*. Prešov : PbF PU, ISBN 80-8068-504-5.

BARTLOVÁ, A. 2008. Slovensko v prelomovom období rokov 1929-1935. [online]. *Historický zborník* Martin, MS 2008, 18(1):74-102, ISSN:1335-8723 [2021-9-13] Dostupné na: <https://matica.sk/hospodarska-kriza-na-slovensku/>.

BERRINGER, K. R. 2019. Re-examining Epistemological Debates in Social Work through American Pragmatism. [online]. *Social Service Review*. 93 (4): 608–39. [2021-9-13]. Dostupné na: <https://www.journals.uchicago.edu/doi/full/10.1086/706255>.

FLEXNER, A. 1915. Is Social Work a Profession? 576–90 in *Proceedings of the National Conference on Charities and Corrections*. Chicago: Hildmann. [online]. Dostupné na: <https://socialwelfare.library.vcu.edu/social-work/is-social-work-a-profession-1915/>.

GIDDENS, A. 2013. *Sociologie*. Praha: Argo, ISBN 978-80-2570-80-7.

HAVRDOVÁ, Z. 1999. *Kompetence v praxi sociální práce*. Praha : Osmium. ISBN 80-90208 18-5.

- HILL, O. 1875. *Homes of the London Poor*. New York : State Charities Aid Association.
- HONG, G. 2019. *Essential Social Work Skills*. San Diego : Cognella, Inc. ISBN 1516580028.
- CHAMBERS, C. A. 1986. Women in the Creation of the Profession of Social Work. [online]. *Social Service Review*, 60(1), 1–33. Dostupné na: <http://www.jstor.org/stable/30011832>.
- KALAB, J. 1931. Dobrovolní sociální péče a veřejná správa. [online]. 1931. *Sociální revue*. XII., s. 48 - 59. Archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce, č. inv. 5.031, č. 495-XII. [2021-11-13]. Dostupné na: <https://books.google.sk/books?id=lotQJs4rNn4C&pg=PA552&lpg=PA552&dq=omezene+pracuj%C3%ADc%C3%AD&source=bl&ots=kMQVgVFIud&sig=ACfU3U0YGTvzVV50NvblVCeaTp#v=onepage&q=omezene%20pracuj%C3%ADc%C3%AD&f=false>.
- KELLER, J. 2005. *Dějiny klasické sociologie*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2004, 529 s. ISBN 978-80-86429-52-6.
- KELLER, J. 2007a. Sociologie organizace a byrokracie. SLON: 80-86429-74-1
- KELLER, J. 2007b. *Nedomyšlená společnost*. Praha: SLON , ISBN: 80-85765-41-1
- KRAKEŠOVÁ, M. 1924. *Individuální sociálně-zdravotní péče*. Zprávy Československého Červeného kříže, č. 3.
- KRAKEŠ, J., KRAKEŠOVÁ-DOŠKOVÁ, M. 1934. *Sociální případ*. Praha : Organizace sociálních pracovníků.
- LEVICKÁ, J. 1999. *Náčrt dejín sociálnej práce*. Trnava : SAP, ISBN 80-88908-29-9.
- LEVICKÁ, J. 2002. *Teoretické aspekty sociálnej práce*. Trnava : Trnavská univerzita. ISBN 80-89074-39-1.
- LEVICKÁ, J. a kol. 2015. *Identita slovenskej sociálnej práce*. Trnava : [Bratislava] : Typi Universitatis Tynnaviensis ; Veda, 2015. ISBN 978-80-80828-72-1.
- LEVICKÁ, J. a kol. 2007. *Sociálna práca I*. Trnava : Oliva, ISBN 978-80-96945-42-9.
- LEVICKÁ, J., LEVICKÁ, K. 2015. *Prípadová sociálna práca – zrod a rozvoj*. Hradec Králové : Gaudeamus. ISBN: 978-80-7435-574-3.
- LIST Prezídia Ministerstva vnútra zo dňa 27. januára 1932, Prešov : Štátny archív: šk. 8, I.č.200.
- LIST z prezidentskej kancelárie, 1932 , Prešov: Štátny archív: OúPO, i.č. 206, šk. 8.
- LIST veliteľa četnickej stanice v Solivare, 1932, Prešov : Štátny archív: OúPO, i.č. 206, šk. 8.
- MATOUŠEK, O. a kol. 2007. *Základy sociální práce*. Praha : Portál, ISBN: 80-7367-331-4
- MERTON, R.K. 2000. *Studie ze sociologické teorie*. Praha: SLON, ISBN: 80-85850-92-3
- MUSIL, L. 2004. *Ráda bych Vám pomohla, ale...“*. *Dilemata práce s klienty v organizacích*. Brno : Marek Zeman, ISBN 80-903070-1-9.
- NAVRÁTIL, P. 2001. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Marek Zeman, ISBN: 80-903070-0-0.
- NOVOTNÁ, V., SCHIMMERLINGOVÁ, V. 1992. *Sociální práce: její vývoj a metodické postupy*. Praha: Karolinum , ISBN 80-7066-483-5.
- PARKER, J. 2010. *Effective Practice Learning in Social Work* SAGE Publications Ltd, ISBN10 1844452530.
- POULIN, J., MATIS, S. 2019. *Social Work Practice: A Competency Based Approach*. Springer, ISBN-10: 00826178529.
- RATLIFF, G. A. 2019. Social Work, Place, and Power: Applying Heterotopian Principles to the Social Topology of Social Work. [online]. *Social Service Review* 93 (4): 640–77. [2021-10-02]Dostupné na: <https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/706808>.

REISCH, M. 2019. Lessons form Social Work's History a Tumultuous Era. [online] *Social Service Rview*, 93(4): 581-607, [2021-11-20] Dostupné na: <https://www.journals.uchicago.edu/doi/pdf/10.1086/706741>.

RICHMOND, M. 1917. *Social diagnosis*. New York: Russel Sage Foundation.

SHERR, M.E., JONES, J. M. 2019. *Introduction to Competence-Based Social Work : The Profession of Caring, Knowing, and Serving*. Oxford: Osforf University Press Inc., ISBN10 0190923032.

STRIEŽENEC, Š. 2001. *Úvod do sociálnej práce*. Trnava: Vydavateľstvo AD, ISBN: 80-9675-896-9.

STRIEŽENEC, Š. 2005. *Teória a metodológia sociálnej práce: vybrané problémy*. Ostrava: Boskovice, ISBN 807326076X.

TOMEŠ, I. a kol. 2009. *Sociální správa. Úvod do teorie a praxe*. Praha : Portál, ISBN 978-80-7367-483-0.

TREVITHICK, P. 2012. *Social work skills and practice handbook*. Buckingham : Open University Press. ISBN 0-335-23807-6.

USNESENIE okresného výboru okresu prešovského, číslo 22705/1928. Prešov : Štátny archív, OúPo, inv. č. 218, šk. 43.

VÝŤAHY z notárskych zápisníc, január 1929, Prešov: Štátny archív, OúPo, inv. č. 218, šk. 43.

WEBER, M. 2009. *Metodologie, sociologie a politika*. Praha : OIKOYMENH. ISBN 9788072983896.

ZÁKON č. 219/2014 7.z. o sociálnej práci a o podmienkach na výkon niektorých odborných činností v oblasti sociálnych vecí a rodiny a o zmene a doplnení niektorých zákonov v aktuálnom znení.

Z ČINNOSTI ministerstva sociální péče. Náklady provádění zákona o státním příspěvku k podpoře nezaměstnaných. [online].1931. *Sociálna revue*, XII., s. 550-555. Archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce, č. inv. 5.031, č. 495-XII. [2021-11-11]. Dostupné na: <https://books.google.sk/books?id=lotQJs4rNn4C&pg=PA552&lpg=PA552&dq=omezene+pracuj%C3%ADc%C3%AD&source=bl&ots=kMQVgVFUd&sig=ACfU3U0YGTvzVV50NvblVCeaTp#v=onepage&q=omezene%20pracuj%C3%ADc%C3%AD&f=false>.

ZPRÁVA – Štátní stravovací akce – podání zprávy. 16.12.1933. Četnická stanice Solivar, čís. 17 Prešov : Štátny archív: OuPo, inv. č. 223, šk. 57.

ŽIADOSŤ Márie Lengyelovej, adresovaná prezidentovi ČSR. Prešov : Štátny archív: OúPO, i.č. 206, šk. 8.

ŽIADOSŤ Okresného úradu v Prešove, zo dňa 20.IX.1933, Prešov : Štátny archív: OúPO inv.č. 222, šk.56.

ŽIADOSŤ Okresného úradu v Prešove, 1925, Prešov: Štátny archív : OúPO inv.č. 216, šk. 37.

Kontakt

Prof. PhDr. Mgr. Jana Levická, PhD. (jana.levicka@ucm.sk)

PaedDr. Monika Orliková, PhD. (monika.orlikova@ucm.sk)

Katedra sociálnych služieb a poradenstva

FSV UCM v Trnave

Bučianska 4/A, Trnava, 917 01